

Εις μνήμην / Obituary

ΞΕΝΟΦΩΝ Ε. ΖΟΛΩΤΑΣ Xenophon E. Zolotas (1904 -2004)

Υπό

Νικολάου Αθ. Γιαννακόπουλου
Ομότιμου Καθηγητού Πανεπιστημίου Πειραιώς

Στο σύντομο αυτό σημείωμα δεν προτίθεται να επισκοπήσω την πολύπλευρη δραστηριότητα του Ξ. Ζολώτα . Την συμβολή του στην χάραξη της οικονομικής πολιτικής που ήταν αποφασιστική για την οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδος έχει τονίσει ο Ακαδημαϊκός κ. Κ. Δρακάτος [1] οι δε προτάσεις του για την μεταρρύθμιση του διεθνούς νομισματικού συστήματος την δεκαετία του 1960 αποτελούν μέρος της διεθνούς βιβλιογραφίας [2]. Θα περιορισθώ στην πανεπιστημιακή του δραστηριότητα και συγκεκριμένα στην διδασκαλία της Πολιτικής Οικονομίας από την Β' Έδρα Πολιτικής Οικονομίας της Νομικής Σχολής που κατείχε αρχίζοντας από την δεκαετία του 1950

Η ύλη της οικονομικής θεωρίας την οποία δίδαξε, περιλαμβάνεται στην *Θεωρητική Οικονομική*, η δεύτερη έκδοση της οποίας κυκλοφόρησε το 1944 και στις *Παραδόσεις της Θεωρητικής Οικονομικής*, που κυκλοφόρησαν προς το τέλος της δεκαετίας του 1950. Οι *Παραδόσεις* αποτελούν ουσιαστικά συμπλήρωμα του Δευτέρου Μέρους της *Θεωρητικής Οικονομικής* που φέρει τον τίτλο "Η Ισορροπία εις την Κοινωνικήν Οικονομίαν" και καλύπτουν θέματα της μικροοικονομικής θεωρίας, όπως αυτή είχε διαμορφωθεί μέχρι τότε. Δηλαδή τον σχηματισμό των τιμών στις διάφορες μορφές της αγοράς και των αμοιβών των υπηρεσιών των συντελεστών της παραγωγής Εκτός από τα δύο αυτά εγχειρίδια ο Ζολώτας συνιστούσε στους φοιτητές του (του Τμήματος Πολιτικών και Οικονομικών Επιστημών της Νομικής Σχολής) τα

βιβλία του Stigler (The Theory of Price), του Boulding (Economic Analysis) και βεβαίως το εγχειρίδιο του Samuelson, του οποίου υπήρχε και ελληνική μετάφραση του κ. Κ. Καλόγηρη.

Θα μου επιτραπεί όμως να επιστρέψω στην *Θεωρητική Οικονομική*, και συγκεκριμένα στο Δεύτερο Μέρος, και αυτό για δύο λόγους. Πρώτον για να τονίσω τις θέσεις που αναπτύσσονται ως προς τον σχηματισμό των τιμών των τελικών αγαθών και των συντελεστών της παραγωγής και τον ρόλο τους στην ορθολογική κατανομή των οικονομικών πόρων. Και δεύτερον για να επισημάνω τις συχνές αναφορές σε εργασίες (κυρίως βιβλία) της δεκαετίας του 1930 πολλές από τις οποίες σήμερα θεωρούνται κλασικές. Αυτό είναι σημαντικό διότι ο αναγνώστης της *Θεωρητικής Οικονομικής* αφ' ενός μεν αποκτούσε μία ολοκληρωμένη εικόνα για τον ρόλο των τιμών στο οικονομικό σύστημα, αφ' ετέρου δε ενημερωνόταν για τις νέες (τότε) τάσεις της οικονομικής θεωρίας.

Οι θέσεις που προανέφερα είναι οι ακόλουθες

(α) *Οι τιμές των τελικών αγαθών και των συντελεστών της παραγωγής σχηματίζονται ταυτοχρόνως και εν αλληλεξαρτήσε. Συνεπώς δεν υφίσταται μεταξύ αυτών σχέση αιτίου προς αιτιατόν*

Αυτή είναι βέβαια μία πρόταση που προκύπτει από την θεωρία της γενικής ισορροπίας. Ο Ζολώτας ήταν επηρεασμένος από αυτήν (και ιδιαίτερα από την διατύπωσή της από τον σουηδό οικονομολόγο G. Cassel [3]) και ήταν φυσικό να υιοθετήσει τα συμπεράσματά της όσον αφορά τον προσδιορισμό των τιμών των τελικών αγαθών και των συντελεστών της παραγωγής ότι δηλαδή οι τιμές αυτές αλληλοπροσδιορίζονται και αλληλοεπηρεάζονται. "Όπως γράφει ο ίδιος: "Ούτε αι τιμαί των προϊόντων εξαρτώνται από τας τιμάς των συντελεστών της παραγωγής (αντικειμενική θεωρία) ούτε αι τιμαί των συντελεστών της παραγωγής εξαρτώνται από τας τιμάς των προϊόντων (υποκειμενική θεωρία), αλλ' αμφοτέραι αι κατηγορίαι αυταί των τιμών αλληλοπροσδιορίζονται και αλληλοεξαρτώνται" (*Θεωρητική Οικονομική* σελ. 434).

Στην σύγχρονη διατύπωσή της η παραπάνω πρόταση μας λέγει ότι σε κάθε λόγο τιμών των τελικών αγαθών αντιστοιχεί (κάτω από ορισμένες συνθήκες) ένας και μόνον ένας λόγος τιμών των συντελεστών της παραγωγής και αντιστρόφως. Συνεπώς όταν είναι γνωστός ο λόγος των τιμών των τελικών αγαθών θα είναι γνωστός και ο λόγος των τιμών των συντελεστών της παραγωγής (και αντιστρόφως). Στην βασική αυτή αρχή στηρίχθηκε η απόδειξη (από τους Lerner [4] και Samuelson [5]) του θεωρήματος της

εξισώσεως των αμοιβών των συντελεστών της παραγωγής διεθνώς (το ελεύθερο εμπόριο των τελικών αγαθών εξισώνει τις αμοιβές των συντελεστών της παραγωγής) και του πορίσματος του Mundell [6] (το ελεύθερο εμπόριο των συντελεστών της παραγωγής εξισώνει τις τιμές των τελικών αγαθών).

(β) *Η γενική θεωρία περί τιμών του ελεύθερου ανταγωνισμού που ισχύει στην ατομιστική οργάνωση ισχύει, mutatis mutandis, και στην κοινωνιστική (σοσιαλιστική) (Θεωρητική Οικονομική, σελ. 427).*

Στην περίπτωση αυτή ο Ζολώτας υιοθετεί ουσιαστικά τις θέσεις του O.Lange [7] στην διαμάχη του με τον Mises για το κατά πόσον είναι δυνατή η ορθολογική κατανομή των πόρων σε μία σοσιαλιστική οικονομία. Ο Mises έδωσε αρνητική απάντηση στο ερώτημα αυτό με το επιχείρημα ότι σε μια σοσιαλιστική οικονομία δεν υπάρχει αγορά εντός της οποίας διαμορφώνονται οι τιμές, που αποτελούν και το κριτήριο για κάθε ορθολογική επιλογή. Ο Lange παρατήρησε, ακολουθώντας τον Wicksteed [8] ότι ο όρος τιμή έχει δύο έννοιες την ευρεία που σημαίνει "τους όρους που προσφέρονται εναλλακτικές λύσεις" και την στενή έννοια δηλαδή του χρήματος που μπορεί κάποιος να αγοράσει αγαθά και υπηρεσίες. Η τιμή με την στενή έννοια του όρου είναι ειδική περίπτωση της τιμής με την ευρεία έννοια του όρου. Για την επίλυση του προβλήματος της ορθολογικής κατανομής των πόρων είναι απαραίτητες οι τιμές με την ευρεία έννοια του όρου.

Το πρόβλημα της ορθολογικής κατανομής των πόρων απαιτεί τρία στοιχεία για την λύση του: (1) Μία κλίμακα προτιμήσεων επί τη βάση της οποίας θα γίνει η επιλογή. (2) Την γνώση των "όρων" με τους οποίους οι εναλλακτικές λύσεις μας προσφέρονται (δηλαδή των τιμών με την ευρεία έννοια του όρου) και (3) πληροφορίες για τους διαθέσιμους πόρους της οικονομίας. Τα στοιχεία (1) και (2) είναι γνωστά σε κάθε οικονομία ανεξάρτητα από την μορφή της κοινωνικής της οργάνωσης και περιγράφονται το μεν (1) από τον χάρτη των καμπυλών αδιαφορίας της συγκεκριμένης οικονομίας που περιγράφει τις προτιμήσεις της το δε (3) από την καμπύλη των παραγωγικών δυνατοτήτων της που περιγράφει την μέγιστη ποσότητα του αγαθού που μπορεί να παραχθεί με δεδομένες τις ποσότητες των άλλων αγαθών. Το στοιχείο (2), δηλαδή οι τιμές με την ευρεία έννοια του όρου, προκύπτουν από τα στοιχεία (1) και (3), δηλαδή, στον χώρο των δύο διαστάσεων, είναι η κλίση της κοινής εφαπτομένης της "ανώτερης" καμπύλης αδιαφορίας και της καμπύλης των παραγωγικών δυνατοτήτων. Συνεπώς το επιχείρημα του Mises απορρίπτεται. Σε μία σοσιαλιστική οικονομία ισχύουν

,mutatis mutandis, οι ίδιες οικονομικές αρχές που ισχύουν και στην κεφαλαιοκρατική.

Ο Ζολώτας (Θεωρητική Οικονομική, σελ. 423- 427) δεν ακολούθησε μεν τον τρόπο λύσεως που δώσαμε πιο πάνω αλλά η επιχειρηματολογία του (ως προς τον ρόλο των τιμών είναι η ίδια.. Παρατήρησε με πολύ απλά λόγια, ότι σε μία κοινωνιστική οργάνωση όταν ορισθούν οι τιμές των τελικών αγαθών θα ορισθεί και η ζήτησή τους από τους καταναλωτές βάσει των εισοδημάτων τους και θα προσθέταμε εμείς βάσει των προτιμήσεών τους. Η ζήτηση όμως των ετοιμών αγαθών αποτελεί ταυτοχρόνως και έμμεση ζήτηση των υπηρεσιών των συντελεστών της παραγωγής και ως εκ τούτου θα πρέπει να ορισθούν και τιμές δι' αυτές. Οι τιμές αυτές θα πρέπει να ορισθούν κατά τέτοιο τρόπο ώστε να εξισώνεται η ζήτηση των υπηρεσιών των συντελεστών της παραγωγής (που προήλθε από την ζήτηση των ετοιμών αγαθών) με την προσφορά τους. Αν οι τιμές στην αγορά των συντελεστών της παραγωγής δεν είναι τιμές ισορροπίας τότε είναι δυνατόν να δημιουργηθούν καταστάσεις υπερπροσφοράς (υποαπασχολήσεως) ή υπερζήτησεως που σημαίνει τεχνητή ανεπάρκεια πόρων. Και στις δύο περιπτώσεις η κατανομή των πόρων στην οικονομία δεν θα είναι ορθολογική.

Οι τιμές για τις οποίες έγινε λόγος πιο πάνω σχετίζονται με τις καλούμενες "σκιώδεις" τιμές (shadow prices, γνωστές επίσης και ως implicit, accounting intrinsic, efficiency, και imputed prices). Ο μαθηματικός προσδιορισμός των οποίων σχετίζεται με το δυϊκό πρόβλημα ενός γραμμικού προγράμματος, το οποίο (γραμμικό πρόγραμμα) αναφέρεται στην μεγιστοποίηση της παραγωγής (ή της οικονομικής ευημερίας) με δεδομένους τους οικονομικούς πόρους. Με τα προβλήματα αυτά ασχολήθηκαν ο Kantorovich στην Σοβιετική Ένωση (από το 1939) και ο Koopmans στις ΗΠΑ (ανεξάρτητα ο ένας από τον άλλον) [13].

Όπως ανέφερα και προηγουμένως στην *Θεωρητική Οικονομική* αναφέρονται πολύ συχνά εργασίες της δεκαετίας του 1930 πολλές από τις οποίες καθιερώθηκαν ως κλασικές. Έτσι γίνεται αναφορά στην J.Robinson [9] και στον E.H. Chamberlin [10] και αναπτύσσεται η θεωρία του μονοπωλιακού ανταγωνισμού και του μονοπωλίου. Εκτενέστερη συζήτηση των θεμάτων αυτών γίνεται στις *Παραδόσεις*. Η Θεωρητική Οικονομική είναι ίσως ένα από τα πρώτα εγχειρίδια στα οποία γίνεται εκτενής λόγος για το έργο του J.R. Hicks Value and Capital [11]. Εξετάζονται η ισορροπία του καταναλωτού (με την βοήθεια διαγραμμάτων), η θεωρία της προσωρινής ισορροπίας κλπ. Είναι ίσως το πιο καλογραμμένο τμήμα του βιβλίου μαζί με το κεφάλαιο VIII

της μακράς Εισαγωγής που φέρει τον τίτλο "Σύντομος ανασκόπησης της εξελίξεως της θεωρητικής οικονομικής". Ενδεχομένως οι καθιερωθέντες ελληνικοί όροι *οριακός λόγος υποκαταστάσεως, καμπύλη εισοδήματος-καταναλώσεως, καμπύλη τιμής-καταναλώσεως, ελαστικότητα των προσδοκιών* που αποδίδουν τους αγγλικούς όρους του Hicks *marginal rate of substitution, income-consumption curve, price-consumption curve elasticity of expectation* να εισήχθησαν στην Ελλάδα με την Θεωρητική Οικονομική.

Αν και υπάρχουν πολλές αναφορές στον Keynes δεν υπάρχει συστηματική παρουσίαση της Γενικής του Θεωρίας [12] ανάλογη με εκείνη του Value and Capital. Άλλωστε η *Θεωρητική Οικονομική* δεν περιέχει στοιχεία μακροοικονομικής αναλύσεως όπως τα εννοούμε σήμερα (με την εξαίρεση ίσως της θεωρίας των οικονομικών διακυμάνσεων που αναπτύσσεται στο Τέταρτο Μέρος του βιβλίου). Πάντως ο Ζολώτας δίδαξε τους τεταρτοετείς της Νομικής Σχολής (του Τμήματος Πολιτικών και Οικονομικών Επιστημών) Μακροοικονομική Θεωρία. Οι σημειώσεις που χρησιμοποιούσε στις παραδόσεις αυτές, αντίγραφο των οποίων κατέχω, αποτελούνται από 53 δακτυλογραφημένες σελίδες στις οποίες θα πρέπει να προστεθούν 13 σελίδες με πίνακες και διαγράμματα. Οι σημειώσεις αυτές εγράφησαν κατά το Ακαδημαϊκόν Έτος 1967-1968 και εξ' όσων γνωρίζω δεν διανεμήθησαν σε φοιτητές.

Η θεωρία του χρήματος περιέχεται στο Τρίτο Μέρος της Θεωρητικής Οικονομικής και περιλαμβάνει θέματα όπως η εσωτερική και η εξωτερική αξία του χρήματος, η πίστις και τα νομισματικά συστήματα. Είναι χαρακτηριστικό ότι στην σελίδα 719 της Θεωρητικής Οικονομικής γίνεται λόγος για τα σχέδια του White και του Keynes τα οποία "ασχολούνται με την λελογισμένην διαμόρφωσιν της χρυσής βάσεως μεταπολεμικώς". Τα αφορώντα στα σχέδια των White και Keynes θα πρέπει να προσετέθησαν όταν το βιβλίο ευρισκόταν στο τυπογραφείο δεδομένου ότι η συνθήκη του Bretton Woods υπεγράφη το 1944.

Η Θεωρητική Οικονομική, στην οποία βασίσθηκαν, ως επί το πλείστον, τα πανεπιστημιακά μαθήματα του Ξ. Ζολώτα, υπήρξε ένα επιστημονικά ενημερωμένο εγχειρίδιο για την εποχή του αν αναλογισθεί κανείς ότι ο πρόλογος της πρώτης εκδόσεως φέρει την ημερομηνία Μαΐος 1942, ενώ ο πρόλογος της δευτέρας εκδόσεως φέρει ημερομηνία Ιούνιος 1943. Η δεύτερη έκδοση του βιβλίου ως προελέχθη κυκλοφόρησε το 1944. Επί πλέον θα ήθελα να τονίσω το ενδιαφέρον του για κάθε νέα τάση στον τομέα των οικονομικών επιστημών και την ενθάρρυνση του για ομιλίες και την διεξαγωγή σεμιναρίων

με παρόμοιο αντικείμενο. Πρίν κλείσω θα ήθελα να επισημάνω το διακριτικό πέρασμα από την Νομική Σχολή της Μ. Γουδή, η οποία βοήθησε τον Ζολώτα,, ως αναφέρει ο ίδιος στον Πρόλογο της Α' εκδόσεως, στην συγγραφή της Θεωρητικής Οικονομικής, και δίδαξε αρχικά ως Υφηγήτρια και κατόπιν ως Καθηγήτρια την οικονομική θεωρία

Ο Ζολώτας έφυγε από την ζωή το 2004. Με τον θάνατο του τελείωσε και μία εποχή.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

- [1] Κ. Γ. Δρακάτος (2002). Κρίσιμοι αναπτυξιακοί προβληματισμοί στις αρχές της δεκαετίας του 1950. Ακαδημία Αθηνών. Συνεδρία της 22ας Οκτωβρίου 2002.
- [2] Herbert G. Grubel (1969). The international monetary system. Penguin Books
- [3] G. Cassel (1932). Theoretische Sozialökonomie (5^η έκδοση). Αγγλική μετάφραση Theory of social economy (1932).
- [4] A. P. Lerner (1952) "Factor prices and international trade" *Economica*.
- [5] P. A. Samuelson (1948): "International trade and the equalization of factor prices" *Economic Journal*.
- [6] R. A. Mundell (1957): "International trade and factor mobility" *American Economic Review*.
- [7] O. Lange (1936-1937): "On the economic theory of socialism" *Review of Economic Studies*.
- [8] P. Wicksteed (1910) *The common sense of political economy*.
- [9] J. Robinson (1933): *The economics of imperfect competition*.
- [10] E. H. Chamberlin (1936): *The theory of monopolistic competition* (2^η έκδοση).
- [11] J. R. Hicks (1939): *Value and capital*.
- [12] J. M. Keynes (1936): *The general theory of employment interest and money*.
- [13] T. C. Koopmans (1957). *Three essays on the state of economic science*.